

Lesbrief

In Herinnering Holtense Joden

Les 1.

Gazan, zo maar een familie uit Holten

Gazan, zo maar een familie uit Holten	1
Van crisis tot oorlog	3
Het Jodendom	4
De Jodenvervolging in Holten	5
Bram Pagrach, oorlogs-ervaringen van een Joods jongentje	6
De Struikelstenen	9
Vragen	10
Geraadpleegde bronnen	11

Op 11 februari 1944 worden de vijf jongste kinderen van de familie Gazan in Auschwitz vermoord.

Van rechts naar links staan: David Isaak Geerts Gazan 14 jaar, Dina Hendrina Gazan

11 jaar, Bernhard Levie Gazan 9 jaar, Helena Dora Eva 7 jaar en Dora 6 jaar. Ook hun moeder Betje Gazan- Berg wordt samen met haar vijf jongste kinderen in Auschwitz vergast. Waarom? Zij zijn Joden.

Auschwitz was één van de vernietigingskampen van de Duitse nazi's, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog dit soort gruwelijkheden plaatsvonden. Zij waren speciaal gebouwd om

grote groepen mensen te vermoorden in gaskamers. Bekende namen van andere vernietigingskampen zijn Sobibor, Bergen Belsen en Treblinka.

De familie Gazan, vader Gompert Gazan en moeder Betje Gazan-Berg, woonden in "Het Rode Dorp", Burg. van der Borchstraat 19. Totaal hadden zij 10 kinderen. Zoon Bernard is jong overleden en dochter Dina is verongelukt voor de oorlog. Drie andere zonen hebben ieder apart van elkaar de oorlog overleefd. Vader Gompert Gazan is tijdens de oorlog in Arnhem ondervraagd en doodgemarteld.

De kinderen Gazan gaan graag naar school en halen, net als ieder ander kind in Holten, gewoon wel eens kattenkwaad uit.

Voordat moeder Betje en haar 5 jongste kinderen in Auschwitz aankomen, hebben zij een hele reis en veel ontberingen achter de rug. Op 30 december 1943 worden moeder en haar 5 jongste kinderen door de politie uit hun huis gehaald en op transport gesteld naar Westerbork. Daar worden ze opgesloten en erg slecht behandeld.

Westerbork diende als doorgangskamp. Hier vandaan zijn meer dan honderdduizend Nederlandse Joden, net als de familie Gazan, naar concentratiekampen weggevoerd. Zij werden als beesten vervoerd, op elkaar geperst in veewagens. Het enige dat ze meekregen was samen één vat met water, een beetje brood en soms een pot die als toilet moest dienen. De reis duurde drie dagen en onderweg overleden soms al mensen door ondervoeding, ziekte en uitputting. Van hen hebben maar vijfduizend het overleefd.

Moeder Gazan met haar 5 jongste kinderen werden na aankomst in Westerbork al na enkele weken met de trein naar Auschwitz in Polen gebracht, een verschrikkelijke plaats! Het hele gezin werd direct na aankomst in gaskamers om het leven gebracht. De nazi's hielden alles heel precies bij en zo weten we nu, dat ze alle zes, moeder Betje, David Isaak Geerts,

Dina Hendrina, Bernhard Levie, Helena Dora Eva en Dora zijn omgebracht, zo'n zes weken, nadat ze de deur van hun huis in "Het Rode Dorp" achter zich dicht hadden getrokken.

Waarom is dit gebeurd?

Les 2. Van crisis tot oorlog

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was er een economische crisis in Amerika en Europa. Veel bedrijven moesten sluiten en armoede was het gevolg. Er was veel onrust, vooral in Duitsland. Verschillende groepen vochten hun ruzies op straat uit. Zo kon het niet langer.

Veel Duitsers zagen Adolf Hitler en zijn Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) als een redder uit de ellende van werkloosheid, armoede en onrust. De NSDAP werd een grote partij. In 1933 werd Hitler de premier van Duitsland. In het begin van zijn regering bewonderden veel mensen de manier waarop hij de problemen aanpakte. De rust op straat keerde terug. Grote projecten zorgden ervoor dat de werkloosheid afnam.

Maar er was ook een keerzijde. De Duitse nationaalsocialisten of nazi's dachten dat er betere en mindere soorten mensen bestonden. De zoge-

naamd minderwaardige mensen moesten worden 'vernietigd'. Hieronder vielen de Joden, maar ook de Roma en Sinti ('zigeuners'), homoseksuelen, politiek andersdenkenden, vrijmetse-laars en gehandicapten.

Er kwamen steeds meer wetten die het leven voor Joodse mensen moeilijker maakte. Zo mochten de kinderen alleen nog maar les hebben van Joodse leraren, mochten Joodse dokters alleen nog maar Joodse mensen behandelen, mochten Joden in parken en plantsoenen alleen nog maar op speciale banken zitten.

In november 1938 organiseerden de nazi's grote rellen tegen de Joden. Overall in Duitsland werden Joodse mensen aangevallen, 267 synagogen (Joodse kerken) werden in brand gestoken en 7500 winkels en bedrijven van Joden vernield. Ook Joodse huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen moesten het ontgelden.

Het werd de brandweer verboden om de branden te blussen. Joodse mensen werden mishandeld, opgepakt en vermoord.

De nacht waarin deze brandstichtingen en mishandelingen plaatsvonden (van 9 op 10 november 1938) noemen we de Kristalnacht, wegens het vele glas van kapotte ruiten, van synagogen, winkels en woonhuizen. Deze nacht was het begin van de grote Jodenvervolgung, die ook wel de Holocaust of de Shoah genoemd wordt. Veel Joodse mensen probeerden uit Duitsland te vluchten. Helaas waren niet veel landen bereid de vluchtelingen toe te laten. Ook Nederland nam maar weinig vluchtelingen op. En het zou allemaal nog veel erger worden.

Les 3. Het jodendom

De Joden zijn een volk dat meer dan vijfduizend jaar geleden is ontstaan in het Midden-Oosten. Veel Joodse mensen belijden de joodse religie, maar lang niet allemaal.

Je kunt dus joods zijn en tegelijk niet-gelovig. Voor de Duitsers maakte dat geen verschil: in de oorlog werd op den duur iedereen met drie of vier Joodse grootouders opgepakt en naar een vernietigingskamp gestuurd.

Net als christenen en moslims geloven religieuze joden in één god. De joodse religie is al

veel ouder dan het christendom en de islam. De heilige boeken: de Tenaach, de Bijbel (het oude testament) en de Koran lijken veel op elkaar, sommige delen zijn zelfs bijna letterlijk hetzelfde.

Jezus was een Jood. Moslims beschouwen hem als een belangrijke profeet (Isa), alleen geloven zij niet dat hij een zoon van God was.

Christenen geloven, dat Jezus de zoon van God is. Christenen geloven, dat Jezus geboren is in het jaar nul en dat hij is gekruisigd in het jaar 30. De Joden geloven

niet, dat Jezus al heeft geleefd op aarde. Zij verwachten en geloven, dat Jezus eens zal verschijnen op aarde.

Zij aanvaarden de Jezus van het Nieuwe Testament dus niet.

Dat is een belangrijk verschil tussen het joodse geloof en het christelijke geloof.

De Joden van het begin van onze jaartelling vonden toen, dat Jezus niet echt was. Dat Jezus zei, dat hij de zoon van God was, dat was godslastering!! Daarom sloegen zij Jezus aan het kruis.

Dit is de Joden in de afgelopen 2000 jaar voortdurend verweten!!

De Holtense Synagoge

Les 4. De Jodenvervolging in Holten

Auschwitz.
Alle hekken hadden prikkeldraad en stonden onder hoogspanning

In de rij voor de douche.
In werkelijkheid in de rij voor de gaskamer

Toen de Duitsers op 10 mei 1940 ons land binnenvielen, woonden er ongeveer zestig Joodse mensen in Holten. Al snel maakten de Duitsers het hen moeilijk, samen met de Nederlandse politie en ambtenaren. Zij kregen een grote J op hun persoonsbewijs gestempeld, zodat bij een controle meteen duidelijk was dat zij Joods waren. Joodse leraren in Nederland werden ontslagen. Daarna verschenen overal bordjes met 'Verboden voor Joden' en 'Joden niet gewenst'.

De familie Gazan en de overige Joodse families mochten 's avonds niet het huis uit. Toen kwam de dag dat zij een gele ster met het woord 'Jood' op hun kleren moesten dragen, zodat ze altijd goed herkenbaar waren.

Maar het werd nog veel erger. Joodse mannen kregen een brief waarin stond dat ze zich moesten melden om gekeurd te worden. Er werd gekeken of ze geschikt

waren om in een werkkamp in Hummelo te gaan werken. Daarmee waren de Duitsers nog lang niet tevreden: alle Joodse mensen moesten worden opgepakt, vonden ze.

Toen de mensen zich niet vrijwillig meldden, stuurden de Duitsers de Nederlandse politie naar hun huizen om hen op te pakken. Veel Joden probeerden onder te duiken, om zich bij bekenden te verstoppen. Soms lukte dit, maar vaak ook niet. Veel mensen waren bang om hen in huis te nemen, want de Duitsers hadden bekend gemaakt dat de mensen die dit deden – net als de Joodse mensen – zouden worden opgepakt en weggevoerd. De mensen die de Joden wel hielpen, waren dus heel moedig. In Holten

was dat bijvoorbeeld de familie Ab Jansen.

Veel Joodse mensen uit Holten wisten wel een onderduikadres te vinden. Niet in Holten, maar verspreid over de rest van Nederland en zelfs in Amsterdam. Maar om ergens te kunnen onderduiken, moest je betalen. Als je niet veel geld had, kon je je niet verstoppen.

Moeder Betje Gazan en haar 5 jongste kinderen waren niet de enigen uit Holten die in concentratiekampen zijn vergast. In totaal 38 Joden. De Joodse familienamen in Holten waren: Berg, Gazan, Kater, Pagrach, Dormits, Speijer en Smeer.

Van alle Joden in Nederland is driekwart door de nazi's vermoord, meer dan honderdduizend mensen. Enkele Joden uit Holten hebben de oorlog overleefd. O.a. Bram Pagrach.

Les 5. Bram Pagrach, oorlogservaringen van een Joods jongentje

Ik was nauwelijks 5 maanden oud, toen de moffen Holten binnenvielen. Dat was de eerste keer, dat mijn leven werd beïnvloed door de oorlog. Het Nederlandse leger achtte het van belang om de Duitse opmars te stuiten en bliezen een boom op bij hotel Vosman. Die boom stond pal voor ons huis en daarom moesten we geëvacueerd worden tijdens die operatie. Toen we terug kwamen, lag er glas in mijn wiegje. Ik vertel dit, omdat hetgeen ik nu vertel, nadrukkelijk heb meegekregen van mensen, die deze gruwelijke tijd bewust hebben meegemaakt. Met name van mijn ouders, want die hebben de oorlog ook overleefd.

In 1942, toen mijn ouders een onderduikadres hadden gevonden, moest ook voor mij als 2-jarig kind onderdak gevonden worden. Miene van Ab Jansen had tegen mijn moeder gezegd, toen

Miene en mijn moeder samen in een winkel stonden: "le leu kunt wel bie ons onderzoeken, Ab kan wel een kast timmern, woar ie in könt schuuln".

Mijn moeder heeft dat nooit vergeten en toen de tijd kwam werden mijn ouders met open armen ontvangen. Enige maanden later kwamen mijn grootouders daar nog bij.

Dit verhaal gaat echter niet over Ab en Miene en hun heldhaftige daden, maar over mijn eigen belevenissen en over de mensen die zo veel hebben bijgedragen om mij te laten overleven.

Natuurlijk was het uitermate gevaarlijk om een kleutertje te laten onderduiken in een kleine kamer zonder argwaan te wekken van bezoekers. Die zelfde bezoekers konden verklappen aan de Duitsers, dat ze verdachte geluiden hadden gehoord.

Dokter Gerritsma, de toenmalige huisarts van Holten, dacht dat het een goed idee was om mij naar het ziekenhuis in Deventer te zenden. Alhoewel ik helemaal niet ziek was. Daar was de kinderarts Dr. Bolhuis, die contacten had met de ondergrondse. Hij vroeg aan Jo Geerligts of hij misschien een onderduikadres had voor een twee en een half jaar oud jongetje. Nee, dat had hij toen niet, maar hij zou zijn ouders in Amsterdam vragen of hij Brammetje

daar zo lang kon parkeren. De heer en mevrouw Geerligts waren van middelbare leeftijd en genoten van hun vrijheid nu hun eigen kinderen het nest verlaten hadden. Fantastisch, dat ze toch JA zeiden. Zo werd ik naar Amsterdam gebracht. Adres: Haarlemmermeerstraat 165, 3 hoog. Ik kreeg een nieuwe naam, Bartje! Ik had blijkbaar een zonnig karakter, hetgeen blijkt uit het volgende. Toen zoon Jo Geerligts

3 maanden later zijn ouders informeerde, dat hij een nieuw onderduikadres had gevonden voor Bartje, zeiden de ouders Geerligts, dat ze zo aan mij gewend waren, dat ze mij liever niet lieten gaan. Gelukkig maar, want op dat nieuwe adres werd later een inval gedaan en alle onderduikers werden afgevoerd naar de kampen.

Ik heb de overige tijd van de oorlog bij de familie Geerligts doorgebracht.

familie Pagrach

Ik ging naar de kleuterschool om de hoek en ik kan mij niet veel herinneren van die oorlogstijd. Ja natuurlijk heb ik suikerbieten gegeten, maar dat was niet zo erg als bloembollen. Ik herinner me nog steeds de vreselijke smaak van bollen. Ook mocht ik niet op school plassen, want ik had een ander plasser-tje dan andere jongens, zei oma Geerlig's. "Hoezo dan, Oma?", "Ach, dat vertel ik je later wel...."

Ja de familie Geerlig's, die ik opa en oma noemde, waren de stille helden van de oorlog. Opa Geerlig's ging langs de boeren om eten op te halen voor ons op zijn fiets met houten banden. Dankzij deze helden, heb ik nooit echt honger gehad.

Na de oorlog, in mei 1945, nam de ondergrondse contact op met oma en opa Geerlig's en vertelde hen dat de ouders van Bartje de oorlog hadden overleefd en in Holten woonden. Oma Geerlig's heeft mij toen naar Holten gebracht in

een vrachtauto. Ik herinner me nog, toen ik voor het eerst bij mijn ouders binnen stapte, hoeveel "dikke" mensen er zaten. Ik was gewend aan broodmagere mensen en daar zaten gezonde ronde vrouwen om de tafel bij mijn ouders om het geluk van de hereniging te vieren.

Dankzij zo veel helden die hun leven waagden, heb ik de oorlog overleefd.

Er zijn geen woorden genoeg om die dankbaarheid te uiten.

Bram Pagrach, 70 jaar en thans wonend in Canada. (zoon van Louis Pagrach en Hendrina Pagrach-Nathans)

Les 6 De struikelstenen

Op de plaats waar vroeger de Holtense synagoge was, wordt nu een joods gedenkteken geplaatst. Dit komt aan de westzijde van ons nieuwe Kulturhus. De Holtense Joden die in de oorlog zijn omgekomen worden herdacht op een speciale manier, die is ontworpen door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig, met 'Stolpersteine', in het Nederlands 'struikelstenen'. Je struikelt er niet echt over; ze heten zo omdat je er als het ware over struikelt met je hoofd en met je hart.

De struikelstenen zijn stenen van 10 x 10 x 10 centimeter. Zij worden bedekt door een messing plaatje met een opschrift. Bijvoorbeeld:

Hier woonde Betje Smeer, geboren 21 december 1919, omgebracht in april 1943 in Sobibor.

De stenen liggen al in een groot aantal steden in Europa. In 2009 waren er al meer dan twintigduizend. Elk steentje is eigenlijk een klein monu-

ment. Door deze voor het huis van de slachtoffers te plaatsen en er hun naam op te zetten, worden ze heel persoonlijk. Zo kunnen we zien waar al die mensen gewoond en geleefd hebben, krijgen ze weer een plekje in Holten.

Voor achtendertig Joodse inwoners van Holten worden struikelstenen geplaatst. Gedenksteentjes voor mensen die door een misdadige regering werden vervolgd, opgepakt en vermoord. Een kleine herinnering aan gewone mensen die gewoon hun leven wilden leiden.

De Stolpersteine liggen verspreid in ons dorp Holten. Je kunt ze vinden op de volgende adressen:

Burgemeester Van der Borchstraat 1:
Betta Smeer-Pagrach, Nathan Smeer, Benjamin Smeer, Betje Smeer.
Burgemeester Van der Borch-

straat 12:
Meijer Smeer en Eva Smeer-Pagrach
Burgemeester Van der Borchstraat 15:
Louis Pagrach, Helena Dina Pagrach-Berg, Andries Leonard Pagrach.
Burgemeester Van der Borchstraat 19:
Gompert Gazan, Betje Gazan-Berg, David Izaak Geerts Gazan, Dina Hendrina Gazan, Bernhard Levie Gazan, Helena Dora Gazan, Dora Gazan.
Dorpsstraat 30/32 (nu Abraham Berghof)
Abraham Berg, Dina Berg-Pagrach
Oranjestraat 19:
Jacob Pagrach, Lena Pagrach-Berg.
Oranjestraat 33:
Benjamin Herman Pagrach
Oranjestraat 55:
Lion Pagrach, Klaartje

Eva Pagrach-Speijer,
Betje Pagrach, Sientje
Polak-Pagrach.
Oranjestraat 59:
Daniël Pagrach, Jane
Pagrach-Dormits, Louis
Jacob Pagrach, Bela
Pagrach.
Oranjestraat 80:
Mozes Pagrach, Jo-
hanna Pagrach-Berg,
Samuel Pagrach, Saartje
Pagrach

Waarom deze stenen?
Struikelstenen liggen in
Holten op de plaatsen
waar Joodse mensen
gewoond en geleefd
hebben.
De bedoeling van dat
herdenken is ook de
nieuwe generatie te laten
nadenken over wat er is
gebeurd. Het onder de
aandacht brengen zal
helpen dit nooit meer te
laten gebeuren. Jullie zijn
immers de nieuwe gene-
ratie Nederlanders!

Vragen

*De moord op zoveel
Joodse mensen was
een vreselijk gevolg van
racisme en discriminatie.
Racisme en discrimina-
tie bestaan nog steeds.
Weet jij daar voorbeel-
den van?*

*Wat vind jij van herden-
ken? Is dat belangrijk of
niet?*

*Wat of wie zou jij willen
herdenken?*

*Wat vind je ervan, dat wij
in Nederland op 4 mei de
mensen herdenken, die
in oorlogssituaties zijn
omgekomen?*

*Wat vind jij ervan als
anderen worden uitge-
scholden of niet mee
mogen doen wegens hun
afkomst?*

*Wat zouden jullie kunnen
doen om dat te voorko-
men?*

*Wat doe jij als een ander
kind gepest wordt?*

*Wat helpt dan om het
pesten te stoppen?*

*Wat zou je er van vinden,
als een groep kinderen
op school, die er hele-
maal niets mee te maken
heeft, zo maar de schuld
krijgt van alle dingen die
fout gaan?*

Wat zou jij dan doen?

*Wat kunnen we van het
verhaal van de familie
Gazan en van Bram
Pagrach leren?*

*Je kent vast wel de
tegels met een lieve-
heersbeestje. Zie je een
overeenkomst met de
struikelstenen?*

*Wat kunnen we op
school doen tegen ra-
cisme en discriminatie?*

Geraadpleegde bronnen:

© Werkgroep Stolpersteine Tiel, 2010

Foto's familie De Winter: Privécollectie B. Polak, Amsterdam

Bittere tranen, een boek van Tjeerd Vrij over de Jodenvervolging in Tiel, 2010

Holten. Een Sallandse Marke. B.H. Brouwer. 1980.

Holten in oorlogstijd. M.J.G. Hols, H.J. Steunenbergh. 1984

Hel, Helser, Helst. Ad van Liempt. Artikel uit Varagids nr. 4 2010

In Herinnering. Herman Gompert Gazan. 2010.

Overige foto's: Wikipedia en archief foto's van de oudheidkamer Holten.

Lesbrief 'Chaja, zomaar een meisje uit Weesp', door Max van Dorth, 2009

Lesbrief 'Glanerbrug, een grensdorp in oorlogstijd', door Henk Hof, 2009

